

Ks. ŁUKASZ PAWLUK*

PROCEDURA ROZSTRZYGANIA SPRAW WPADKOWYCH W KANONICZNYM PROCESIE MAŁŻEŃSKIM

Treść: Wstęp: 1. Ogólna charakterystyka spraw wpadkowych; 2. Normy ogólne dotyczące rozstrzygania spraw wpadkowych; 3. Niestawiennictwo strony oraz udział osoby trzeciej w sprawie; 4. Pozostałe kwestie rozstrzygane trybem spraw wpadkowych; Zakończenie. Summary: Resolve of incidental cases in canonical proces of nullity of marriage; Bibliografia.

Słowa kluczowe: małżeństwo, sprawy wpadkowe, proces o nieważność małżeństwa, strony procesowe, urzędnicy sądowi.

Key words: marriage, incidental cases, proces of nullity of marriage, litigants, court officials

Wstęp

Małżeństwo ochrzczonych, które z woli Chrystusa Pana jest sakramentem¹, podlega szczególnej ochronie prawa kanonicznego. Kościół stoi na straży instytucji małżeństwa, które jest nierozzerwalne z woli Bożej. Jednym z wyrazów tej ochrony są normy dotyczące prowadzenia spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Cały ten proces nie ma bowiem na celu

* Autor jest księdzem diecezji siedleckiej, doktorantem prawa kanonicznego na KUL oraz pracownikiem Sądu Biskupiego w Siedlcach.

¹ Zob. Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Paulii PP. II promulgatus, AAS 75 (1983) pars II, 1 – 317, c. 1055 § 1. (dalej CIC).

stwierdzania nieważności małżeństwa, ale dotarcie do obiektywnej prawdy o danym małżeństwie, a więc stwierdzenie czy małżeństwo w ogóle zostało zawarte w sposób ważny. Poszczególne elementy tegoż procesu służą odkryciu prawdy o małżeństwie.

Celem niniejszego opracowania są sprawy wypadkowe, jakie mogą mieć miejsce w procesach o nieważność małżeństwa. Sprawy wypadkowe są to pewne kwestie, które nie należą do sprawy głównej, pojawiają się jednak w trakcie prowadzenia procesu i wymagają wyjaśnienia, aby można było dalej prowadzić sprawę główną. Sprawy wypadkowe nie należą do najważniejszych elementów procesu o nieważność małżeństwa. Są one jednak pomocne dla ostatecznego wyjaśnienia prawdy o danym małżeństwie.

1. Ogólna charakterystyka spraw wypadkowych

Sprawa wypadkowa ma miejsce, ilekroć po rozpoczęciu procesu przez wezwanie sądowe zostaje przedstawiona pewna kwestia, która chociaż nie jest zawarta w skardze powodowej, to jednak tak należy do sprawy, że najczęściej musi być rozstrzygnięta przed sprawą główną². Sprawa wypadkowa ma więc miejsce w sytuacji, gdy jest prowadzona sprawa główna, w której pojawia się istotna kwestia blokująca postępowanie procesowe w sprawie głównej, pojawia się więc konieczność ustalenia faktów³. Jest to więc uboczna sprawa sądowa, która rodzi się w trakcie procesu. Pozostaje jednak w ścisłym związku ze sprawą główną, wyrażoną w powództwie⁴. Jej rozstrzygnięcie warunkuje zazwyczaj w jakiś sposób dalsze prowadzenie sprawy głównej⁵. Sprawa główna ulega bowiem zatrzymaniu aż do wyjaśnienia kwestii ubocznej.

Jeżeli sprawa nie wymaga odrębnego postępowania, gdyż możliwe jest jej rozstrzygnięcie wraz ze sprawą główną i ostatecznym wyrokiem, nie możemy właściwie mówić o sprawach wypadkowych. Cechą charakterystyczną

² *Instructio servanda a tribunalis dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii «Dignitas cinnubii» (=DC)*, Citta del Vaticano 2005, art. 217; KPK 1587.

³ M. Greszata – Telusiewicz, *Zasada niepodważalności dekretów i wyroków przedstawionych w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, *Studia Prawnicze KUL* 4 (40) 2009, s. 56.

⁴ A. Dziega, *Sprawy wypadkowe*, w: T. Rozkrut (red.) *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas cinnubii»*, Sandomierz 2007, s. 297.

⁵ R. Sztymmler, *Proces sporny*, w: J. Krukowski (red.), *Komentarza do Kodeksu Prawa Kanonicznego, Tom V, Księga VII, Procesy*, Poznań 2007, s. 242.

tych spraw jest bowiem to, że musi być ona rozstrzygnięta przed sprawą główną⁶.

Regulacje dotyczące spraw wypadkowych zmierzają do ochrony strony lub stron już uczestniczących w procesie albo osób, które należy chronić przez włączenie do procesu⁷. Słuszne jednakże wydaje się umiarkowane korzystanie z możliwości wnoszenia spraw wypadkowych. Chodzi przede wszystkim o przypadki, gdy można wykorzystać prostsze rozwiązania, aby nie przedłużać zbytnio procesu⁸.

Prawodawca kodeksowy ustanowił szczegółowe normy dotyczące dwóch sytuacji, mogących być rozstrzygniętych trybem spraw wypadkowych: niestawienia strony procesowej⁹ oraz udziału osoby trzeciej w procesie¹⁰. Poprzedzone są one normami ogólnymi odnoszącymi się do wszystkich spraw wypadkowych¹¹. Mogą być jednak także inne sprawy toczące się trybem spraw wypadkowych: o stwierdzenie niezdolności strony do występowania w sądzie, o brak kompetencji sędziego lub jego wyłączenie, o wyjaśnienie zarzutu wcześniejszego rozstrzygnięcia sprawy lub rozpatrywania jej w innym trybunale, o wysokość lub możliwość uiszczenia kosztów procesu, o przyjęcie lub wyłączenie środka dowodowego oraz inne. Także niektóre zarzuty w trakcie procesu mogą być wnoszone jako sprawy wypadkowe¹².

2. Normy ogólne dotyczące rozstrzygnięcia spraw wypadkowych

Niektórzy kanoniści wyróżniają dwa typy spraw wypadkowych: sprawy wniesione w formie skargi wymagające rozstrzygnięcia wyrokiem przedstawczym oraz kwestie wnoszone w sposób niesformalizowany, rozstrzygane przez sędziego dekretem¹³. Sprawy wypadkowe mogą być wnoszone przez strony, a także przez obrońcę wężła i rzecznika sprawiedliwości, jeżeli występuje w procesie. Nie mogą jednak być nigdy wnoszone przez sędziego¹⁴.

⁶L. Madero, *Sprawy wypadkowe*, w: Majer P. (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, s. 1191.

⁷R. Sztymmler, art. cyt., s. 241.

⁸R. Sztymmler, *Rozstrzygnięcie spraw wypadkowych*, w: J. Wroceński, B. Szewczul, A. Orczykowski (red.), *Semel Deo dedicatum non est ad usum Humano ulterius transeferendum. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. dr hab. Julianowi Kałowskiemu MIC z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, Warszawa 2004, s. 536; zob. także DC, art. 218.

⁹Zob. KPK 1592 – 1595.

¹⁰Tamże, 1596 – 1597.

¹¹Tamże, 1587 – 1591.

¹²R. Sztymmler, *Proces sporny*, art. cyt., s. 242.

¹³Tenże, *Rozstrzygnięcie...*, art. cyt., s. 537.

¹⁴Tamże, s. 537.

Sprawę wпадkową przedstawia się wobec sędzię właściwego do rozstrzygnięcia sprawy głównej, na piśmie lub ustnie, ze wskazaniem związku, jaki zachodzi między nią, a sprawą główną¹⁵. Jeżeli wnoszący sprawę wпадkową podnosi swoje żądanie ustnie, notariusz sądowy i tak sporządza na piśmie protokół z wniesienia sprawy wпадkowej¹⁶. Może powstać problem, czy sprawę wпадkową należy wnosić do sędzię właściwego, czyli do sądu, który przyjął sprawę główną, czy też do konkretnego sędzię rozpatrującego sprawę. Słuszne wydaje się uznanie obydwu możliwości. Sprawę można więc wnieść do trybunału, do którego wniesiono sprawę główną, jak również do wyznaczonego sędzię¹⁷.

W sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa sprawy wпадkowe nie powinny być wnoszone ani dopuszczane zbyt łatwo. Jeżeli zostały dopuszczone, powinny być rozstrzygnięte jak najszybciej ze szczególną troską¹⁸. Konieczne jest dokładne sprawdzenie, czy dopuszczenie takiej sprawy, z racji na przedłużający się wtedy proces, konieczne jest dla zachowania sprawiedliwości wyroku co do sprawy głównej¹⁹. Jeżeli prośba nie jest związana ze sprawą główną lub jest ewidentnie pozbawiona jakichkolwiek podstaw, przewodniczący lub ponens mogą ją od razu odrzucić²⁰.

Strona zainteresowana lub obrońca wężła mogą wnieść do kolegium rekurs przeciwko dekretowi odrzucającemu możliwość prowadzenia sprawy wпадkowej. Celem rekursu jest spowodowanie wszczęcia sprawy wпадkowej decyzją kolegium. Odwołanie to musi być wniesione w ciągu dziesięciu dni od zawiadomienia od dekrete, w przeciwnym razie zakłada się, że strony i obrońca przyjęli dekret²¹. Rekurs ma być przedstawiony autorowi dekretu, który powinien przedstawić go bez zwłoki kolegium, chyba że uznał za konieczne odwołanie wydanego przez siebie dekretu²². Może to nastąpić po rozważeniu przedstawionych w rekursie argumentów²³.

Kolegium, po przyjęciu prośby o rozstrzygnięcie sprawy wпадkowej i po wysłuchaniu obrońcy wężła oraz stron, powinno podjąć decyzję, czy przedstawiona sprawa wпадkowa wydaje się mieć podstawę i związek ze sprawą główną, czy też powinna być od razu odrzucona²⁴. Na początku więc

¹⁵ DC, art. 219; KPK 1588.

¹⁶ R. Sztymchmiller, art. cyt., s. 537.

¹⁷ R. Sztymchmiller, *Proces sporny*, s. 243 – 244.

¹⁸ DC, art. 218.

¹⁹ A. Dziega, art. cyt., s. 298.

²⁰ DC, art. 220.

²¹ A. Dziega, art. cyt., s. 300; DC, art. 221 § 1.

²² DC, art. 221 § 2.

²³ A. Dziega, art. cyt., s. 301.

²⁴ DC, art. 222 § 1; por. KPK 1589 § 1.

rozstrzyga się nie całość zagadnienia, ale jedynie to, czy sprawa wpadkowa ma związek ze sprawą główną, czy ściśle łączy się ze sprawą główną, która toczy się przed trybunałem²⁵.

Jeżeli kolegium dopuszcza sprawę, powinno rozstrzygnąć czy sprawa ma być rozwiązana z zachowaniem pełnego trybu sądowego, a więc ze sformułowaniem wątpliwości, czy za pomocą odpowiedniego opisu i rozstrzygnięta dekretem²⁶. Decyzję kolegium odnośnie do przyjęcia lub odrzucenia sprawy wpadkowej, oraz do trybu jej przeprowadzenia, powinny być podjęte bez zwłoki i jak najszybciej, czyli bez możliwości jakiegokolwiek apelacji czy rekursu²⁷.

Jeżeli sprawa wpadkowa ma być rozstrzygnięta wyrokiem kolegium, należy wtedy zachować przepisy odnoszące się do ustnego procesu spornego, chyba że kolegium postanowi inaczej, biorąc pod uwagę ważność sprawy²⁸. Autor instrukcji *Dignitas connubii* pozostawia więc możliwość rozpatrzenia sprawy wpadkowej według norm zwyczajnego procesu spornego. Czasem sędzia może tak postanowić biorąc pod uwagę złożoność sprawy. W zasadzie jednak powinny być one rozstrzygane według norm procesu ustnego, gdyż sędzia odpowiada za to, aby sprawnie dojść do prawdy²⁹. Aby usprawnić postępowanie, przy jednoczesnym zachowaniu sprawiedliwości, kolegium może uchylić dekretem przepisy procesowe wyżej wspomnianego procesu ustnego, które nie są wymagane do ważności. Dekret taki musi zawierać uzasadnienie decyzji³⁰.

Wyrok kolegium w sprawie wpadkowej określany jest mianem wyroku przedstanowczego. Wyrok przedstanowczy jest to rozstrzygnięcie sporu, jako zakończenie sprawy wpadkowej rozpoznanej i prowadzonej trybem procesowym. Różni się on zasadniczo od wyroku stanowczego, którym jest sędziowska decyzja kończąca proces w określonej instancji w sprawie głównej³¹.

Jeżeli zaś sprawa wpadkowa ma być rozstrzygnięta dekretem, należy wyznaczyć stronom i obrońcy węzła jak najszybciej termin, w którym przedstawią swoje argumenty w krótkim piśmie lub w odpowiednim opisie. Kolegium może zlecić rozstrzygnięcie takiej sprawy audytorowi lub przewodniczącemu, jeżeli nie wynika coś przeciwnego z natury rzeczy³². Wy-

²⁵ M. Greszata – Telusiewicz, art. cyt., s. 57.

²⁶ DC, art. 222 § 1.

²⁷ DC, art. 222 § 2; por. KPK 1589 § 1, kan. 1629 ° 5.

²⁸ DC, art. 224 § 1; CIC, c.1590 § 1.

²⁹ R. Sztymmler, art. cyt., s. 245 – 246.

³⁰ A. Dziega, art. cyt., s. 304; DC, art. 224 § 2.

³¹ M. Greszata – Telusiewicz, art. cyt., s. 54.

³² DC, art. 225; por. KPK 1590 § 2.

daje się również konieczne, aby dekret taki zawierał przynajmniej krótkie uzasadnienie. Dekret taki, jako nie mający charakteru zwykłego zarządzenia, nie miałby mocy prawnej, gdyby nie zawierał uzasadnienia³³. Dekret rozstrzygający sprawę wпадkową jest określany jako dekret przedstanowczy. Jest to dekret wydawany jako rozstrzygnięcie końcowe sprawy wпадkowej, jeżeli był ona prowadzona w trybie nie procesowym, ale administracyjnym³⁴.

Kolegium może również postanowić, że sprawa wпадkowa nie musi być rozstrzygana przed wyrokiem ostatecznym. Wtedy powinno zadecydować jak najszybciej, czy będzie brana pod uwagę przy rozstrzyganiu sprawy głównej³⁵. Kolegium może również uchylić albo poprawić dekret lub wyrok przedstanowczy, zanim zakończona zostanie sprawa główna. Może to jednak uczynić ze słusznej przyczyny, na prośbę strony bądź obrońcy węzła lub z urzędu, ale po wysłuchaniu stron i obrońcy węzła. Nie może jednak tego zrobić, gdy chodzi o decyzje mające wartość wyroku ostatecznego³⁶.

Sytuacja wymagająca uchylenia lub poprawienia dekretu może mieć miejsce wtedy, gdy z racji zauważonych błędów lub wprowadzenia sędziego w błąd, zostanie zauważone, że rozstrzygnięcie sprawy wпадkowej nie było słuszne. Do czasu rozstrzygnięcia sprawy głównej, kolegium posiada jurysdykcję, więc może wydany przez siebie wyrok przedstanowczy lub dekret poprawić lub uchylić. Wydaje się, że kolegium nie może natomiast jednym aktem całkowicie zmienić treści wyroku lub dekretu. Gdyby taka była potrzeba, najpierw należy błędne rozstrzygnięcie uchylić, a następnie wydać nowe, słuszne³⁷. Kolegium może więc zawsze poprawić swoje stanowisko, gdyby za mało było przesłanek, aby swoje dotychczasowe stanowisko podtrzymać. Mogą się przecież wyłonić nowe przesłanki, które nakazują kolegium zrewidować swoje stanowisko. Przykładem może być uchylenie dekretu o niestawiennictwie strony w procesie, gdy ta usprawiedliwi swoją nieobecność³⁸.

Nie ma również możliwości wniesienia apelacji od decyzji rozstrzygającej sprawę wпадkową, niemającą mocy wyroku ostatecznego, chyba że apelacja jest złączona z apelacją od ostatecznego wyroku³⁹. Wynika to z zasady niepodważalności dekretów i wyroków przedstanowczych. Zasada ta nie eliminuje uprawnienia do apelacji od nich, a jedynie przenosi to uprawnienie

³³ R. Sztymchmiller, art. cyt., s. 246.

³⁴ M. Greszata – Telusiewicz, art. cyt., s. 54- 55.

³⁵ DC, art. 222 § 3; por. KPK 1589 § 2.

³⁶ DC, art. 226; por. KPK 1591.

³⁷ R. Sztymchmiller, *Rozstrzyganie...*, s. 540.

³⁸ M. Greszata – Telusiewicz, art. cyt., s. 58.

³⁹ DC, art. 228; por. KPK 1629 n. 4.

do czasu zakończenia sprawy głównej. Prawodawca ze względu na sprawny przebieg procesu, odkłada to uprawnienie stron do apelacji na czas późniejszy, czyli wraz z apelacją od sprawy głównej⁴⁰. Trybunał drugiej instancji może zmienić wyrok przedstanowczy, ale może podtrzymać wyrok stanowczy. Może być też tak, że zmiana wyroku przedstanowczego spowoduje zmianę wyroku stanowczego, ale musi to być oddzielnie uargumentowane⁴¹.

Wyrok przedstanowczy lub dekret przedstanowczy mogą mieć również moc wyroku ostatecznego. Dzieje się tak w sytuacji, gdy uniemożliwiają one dalsze prowadzenie procesu albo kładą kres procesowi lub jakiemuś jego stopniowi, w odniesieniu przynajmniej do jednej ze stron w sprawie⁴². Wyroki lub dekrety przedstanowcze mogą więc mieć skuteczną moc wyroku końcowego, pod warunkiem, że zmieniają postępowanie procesowe. Dekrety mogą mieć charakter wyroku końcowego. Może się tak zdarzyć w przypadku dekretu stwierdzającego niewłaściwość bezwzględną sędziego. Dekret taki kończy postępowanie. Poza tym przypadkiem dekret kończący postępowanie nie istnieje⁴³.

3. Niestawiennictwo strony oraz udział osoby trzeciej w sprawie

Prawodawca kodeksowy w tytule poświęconym sprawom wпадkowym przewiduje dwie sytuacje, które można rozstrzygać tym trybem. Są to: niestawiennictwo stron⁴⁴ oraz udział osoby trzeciej w sprawie⁴⁵.

Niestawiennictwo strony procesowej może być rozstrzygane w procesach o nieważność małżeństwa trybem spraw wпадkowych. Normy te dotyczą zarówno niestawiennictwa strony powodowej, która wszczyna proces poprzez złożenie skargi powodowej, jak i strony pozwanej.

Dla poznania obiektywnej prawdy o danym małżeństwie, potrzebne jest czynne zaangażowanie obydwójga małżonków w postępowanie sądowe oraz ich obowiązek odpowiedzenia na prawne wezwanie do sądu⁴⁶. Mogą jednakże zdarzyć się sytuacje, w których jedna ze stron procesowych, najczęściej strona pozwana, z różnych względów nie uczestniczy w toczącym się procesie. Sytuacja tego typu jest zawsze niekorzystna dla dobrego wy-

⁴⁰ M. Greszata – Telusiewicz, art. cyt., s. 54.

⁴¹ Tamże, s. 62.

⁴² DC, art. 262; KPK 1618.

⁴³ W. Wenz, *Decyzja sędziego*, w: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej Dignitas connubii*, Sandomierz 2007., s. 351.

⁴⁴ Zob. KPK 1592 – 1595; DC, art. 138 – 142.

⁴⁵ Zob. KPK 1596 – 1597.

⁴⁶ W. Kiwior, *Strony procesowe*, w: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej Dignitas connubii*, dz. cyt., s. 156.

jaśnienia sprawy⁴⁷. Inne są jednak skutki prawne niestawiennictwa strony pozwanej, a inne strony powodowej.

W przypadku strony pozwanej możemy wyróżnić trzy różne rodzaje jej nieobecności w procesie: nieobecność *niezawiniona*, gdy strona pozwana faktycznie nie wie o wszczętej sprawie sądowej i nie ma w tym jej winy; nieobecność *zawiniona*, czyli dobrowolna, a więc niestawiennictwo w sensie ścisłym, gdy strona pozwana wie o rozpoczętym procesie, ale w żaden sposób nie reaguje na wezwanie; oraz zdanie się na sprawiedliwość trybunału, gdy strona pozwana wprawdzie odpowiada na wezwanie sądowe, ale jednocześnie zapowiada, że nie zamierza brać udziału w dalszym postępowaniu⁴⁸. Ponieważ przepisy kodeksowe odnośnie do spraw wpadkowych ograniczają się do drugiego przypadku niestawiennictwa strony, a więc nieobecności *zawinionej*, pozostałe przypadki niestawiennictwa zostaną pominięte.

Jeżeli strona pozwana właściwie wezwana nie stawia się ani nie przedstawia usprawiedliwienia nieobecności, przewodniczący lub ponens powinien orzec jej nieobecność w sądzie oraz zarządzić, aby sprawa, przy zachowaniu przepisów, była prowadzona aż do wydania wyroku ostatecznego⁴⁹. Jest to niestawiennictwo w procesie w sensie ścisłym, gdyż strona pozwana po otrzymaniu wezwania nie reaguje na nie wcale, nie kontaktuje się z sądem pisemnie ani nie stawia się w wyznaczonym terminie. Tego rodzaju zachowanie może wynikać z różnych przyczyn: niezrozumienia istoty procesu, lekceważenia trybunału kościelnego, niechęci do ponownego angażowania się w spór po bolesnych doświadczeniach związanych z rozwodem cywilnym, błędnego przeświadczenia, że przez niestawiennictwo uniemożliwi lub utrudni przeprowadzenie procesu, itp⁵⁰. Także i ten, kto odmawia przyjęcia pozwu albo zawiadomienia o akcie procesowym, albo przeszkadza w dotarciu do niego, uznany jest za wezwanego i poinformowanego o sprawie⁵¹.

Sędzia wydaje w takiej sytuacji dekret o niestawiennictwie strony. Zanim jednak to nastąpi, powinien stwierdzić, w razie konieczności przez nowe wezwanie, że wezwanie zostało dokonane zgodnie z przepisami prawa i dotarło w użytecznym czasie do strony pozwanej⁵². Dlatego niezwykle ważne jest dokonane zgodnie z prawem powiadomienie strony pozwanej i pewność, że wezwanie rzeczywiście do niej dotarło i to w czasie uży-

⁴⁷ P. Majer, *Niestawiennictwo strony pozwanej w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 7 (2002), s. 181.

⁴⁸ Tamże, s. 168 – 169.

⁴⁹ DC, art. 138 § 1; KPK 1592 § 1.

⁵⁰ P. Majer, art. cyt., s. 179.

⁵¹ DC, art. 133; KPK 1510.

⁵² DC, art. 138 § 3; KPK 1592 § 2.

tecznym⁵³. Najlepiej może być to stwierdzone na podstawie nadejścia do sądu dokumentu potwierdzającego odbiór pisma przez pozwanego. Może to być też dokument wystawiony przez proboszcza, który przez posłańca dostarczył korespondencję sądu pozwanemu⁵⁴. Sędzia nie powinien więc śpieszyć się z wydaniem takiego dekretu, ale powinien próbować nakłonić stronę do stawienia się w sądzie za pośrednictwem osób cieszących się autorytetem lub zaprzyjaźnionych ze stroną⁵⁵. Tym bardziej, że przewodniczący lub ponens mają obowiązek zatroszczyć się o to, aby pozwany odstąpił od niestawiennictwa⁵⁶. Należy także dać wezwanemu realną możliwość odpowiedzi, uwzględniając czas, obowiązki zawodowe i rodzinne, odległość, przypadki losowe⁵⁷.

Strona, która została uznana za nieobecną w procesie przez sędziego, jest zawiadamiana jedynie o formule wątpliwości i wyroku⁵⁸. Strona nie jest więc wprowadzana w bieg kolejnych etapów procesowych, nie informuje się jej o zbieranych środkach dowodowych i decyzjach sędziego, a nawet o publikacji akt⁵⁹. Przewodniczący trybunału kolegijskiego decyduje, czy strona pozwana uznana za nieobecną w procesie ma prawo otrzymać pełny tekst wyroku czy też tylko jego sentencję końcową⁶⁰.

Jeżeli strona pozwana stawi się później w sądzie albo nadeśle odpowiedź przed rozstrzygnięciem sprawy, może przedstawić wnioski i dowody. Sędzia jednak powinien uważać, aby nie było to działanie mające na celu przeciąganie sprawy w długą i niekoniczną zwłokę⁶¹. Tak więc strona uznana za nieobecną w procesie ma prawo w każdej chwili, ale do czasu rozstrzygnięcia sprawy, włączyć się do procesu. Włączenie się do procesu polegać powinno na ustosunkowaniu się strony do przedmiotu sporu i wypełnianiu zaleceń sędziego. Może to być złożenie ustnego oświadczenia lub udzielenie pisemnej odpowiedzi na żądania powoda. Gdy strona uznana za nieobecną wypełni stawiane jej wymagania, dekret uznający ją za nieobecną przestaje obowiązywać. Wydaje się, że w takiej sytuacji sędzia powinien wydać dekret o włączeniu się strony do sprawy. Strona ma od tej pory pra-

⁵³ P. Majer, art. cyt., s. 179.

⁵⁴ R. Sztuchmiller, *Rozstrzygnięcie...*, s. 542.

⁵⁵ H. Stawniak, *Wprowadzenie sprawy*, w: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»*, dz. cyt., s. 210.

⁵⁶ Zob. DC, art. 138 § 2.

⁵⁷ P. Majer, art. cyt., s. 179.

⁵⁸ DC, art. 134 § 3.

⁵⁹ K. O. Pokorski, *Pars absens w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa. Analiza norm kodeksowych i Instrukcji «Dignitas connubii»*, „Roczniki Nauk Prawnych” 23 (2013) nr 3, s. 139.

⁶⁰ R. Sztuchmiller, *Proces sporny*, art. cyt., s. 250.

⁶¹ DC, art. 139 § 1; KPK 1593 § 1.

wo do otrzymywania powiadomień o czynnościach sądowych, do udziału w dyskusji przedwyrokowej⁶².

Jeżeli strona pozwana nie stawiała się albo nie dała odpowiedzi przed rozstrzygnięciem sprawy, może skorzystać z środków prawnych przeciw wyrokowi, pod warunkiem, że udowodni, iż zatrzymała ją zgodna z prawem przeszkoda, której bez własnej winy nie mogła przedtem wykazać. Może w takiej sytuacji wnieść skargę o nieważność wyroku, zgodnie z artykułem 272, numer 6 instrukcji *Dignitas connubii*⁶³. Nieobecność w takiej sytuacji mogłaby wynikać na przykład z faktycznego niedoręczenia wezwania, choroby, dłuższego wyjazdu strony pozwanej, itp. Zgodnie z prawem⁶⁴ wyrok jest dotknięty wadą nieważności usuwalnej, jeżeli został wydany przeciwko stronie nieobecnej zgodnie z przepisami prawa, według kanonu 1593 § 2 KPK. Pozwany może więc złożyć skargę o nieważność wyroku w ciągu trzech miesięcy od zapoznania się z wyrokiem. Ma również prawo do apelacji⁶⁵.

Udział osoby trzeciej w procesie jest kolejną kwestią, jaka może być rozstrzygana w procesie kanonicznym trybem spraw wpadkowych⁶⁶. Jest to konstrukcja prawna bardzo specyficzna w kanonicznym prawie procesowym. Pozornie zaburza ona zasadę dwustronności, a z drugiej strony nieco tę zasadę ubogaca⁶⁷.

Według niektórych kanonistów, udział osoby trzeciej w ogóle nie dotyczy spraw małżeńskich, gdyż w przypadku takich procesów nie ma właściwie nikogo, kto mógłby być osobą trzecią w sprawie⁶⁸. Instrukcja procesowa *Dignitas connubii* w ogóle nie wspomina o możliwości udziału osoby trzeciej w sprawie o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Z racji na tematykę artykułu, kwestia ta zostanie pominięta w niniejszym opracowaniu.

4. Pozostałe kwestie rozstrzygane trybem spraw wpadkowych

Poza przypadkami wymienionym przez prawodawcę kodeksowego, w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa zdarzają się inne kwestie, które mogą być rozstrzygane trybem spraw wpadkowych.

⁶² R. Szttychmiller, *Rozstrzyganie*, art. cyt., s. 543.

⁶³ DC, art. 139 § 2; KPK 1593 § 2.

⁶⁴ Zob. DC, art. 272 ° 6; KPK 1622.

⁶⁵ H. Stawniak, art. cyt., s. 212.

⁶⁶ Zob. KPK 1596 – 1597.

⁶⁷ M. Greszata, *Iudicium cum principiis. Kodeksowa weryfikacja wybranych zasad procesowych w kanonicznych sprawach o nieważność małżeństwa*, Lublin 2008, s. 275.

⁶⁸ Tamże, s. 275.

Trybem spraw wadliwych może zostać rozstrzygnięta kwestia wyłączenia sędziego lub innego urzędnika z toczącego się procesu. Urzędnicy sądowi występujący w sprawach o nieważność małżeństwa to: sędzia, obrońca węzła małżeńskiego, notariusz oraz promotor sprawiedliwości. Trzej pierwsi urzędnicy są zawsze konieczni w sprawach o nieważność małżeństwa. Promotor sprawiedliwości może, ale nie musi występować w tego rodzaju procesach.

Po złożeniu skargi powodowej przez osobę kompetentną do zaskarżenia małżeństwa, a więc jednego z małżonków lub rzecznika sprawiedliwości⁶⁹, po przyjęciu jej przez wikariusza sądowego⁷⁰, po wydaniu dekretu określającego formułę wątpliwości oraz rozstrzygającego o prowadzeniu sprawy w procesie zwykłym, wikariusz sądowy winien ustanowić w tym samym dekrete kolegium sędziowskie. Dekret ten winien być natychmiast notyfikowany stronom oraz obrońcy węzła⁷¹. Zarówno powód, jak i pozwany mogą następnie prosić o wyłączenie danego sędziego lub innego urzędnika biorącego udział w sprawie. Możliwa jest także sytuacja, gdy sam sędzia wstrzymuje się od rozstrzygnięcia danej sprawy. Sędzia wyznaczony przez wikariusza sądowego nie powinien przyjmować do rozpatrywania sprawy, którą w jakiś sposób jest zainteresowany z racji pokrewieństwa lub powinowactwa w jakimkolwiek stopniu linii prostej i do czwartego stopnia linii bocznej. Nie powinien przyjmować sprawy, w której jest zainteresowany z racji opieki i kurateli, bliskiej zażyłości, wielkiej niechęci, spodziewanych korzyści lub dla uniknięcia szkody.

Dotyczy to także wszelkich innych spraw, w których zachodzi uzasadnione podejrzenie o kierowanie się preferencją osób. To samo dotyczy obrońcy węzła, rzecznika sprawiedliwości, asesora, audytora lub innego urzędnika sądu⁷². Celem wyłączenia się ze sprawy przez danego urzędnika jest uniknięcie stronniczości w wydawaniu wyroku oraz zagwarantowanie obiektywizmu przy wymierzaniu sprawiedliwości. Może się jednak zdarzyć sytuacja, że urzędnicy ci nie wycofają się sami ze sprawy. W takich sytuacjach strona może żądać ich wyłączenia⁷³. Uprawnienie to dotyczy zarówno strony powodowej, jak i strony pozwanej. Strona nie musi korzystać z tego uprawnienia.

Wyłączenie jest instrumentem prawnym, za pomocą którego strony mogą domagać się od sędziego, aby na drodze urzędowej uwzględnił wyłączenie

⁶⁹ Zob. DC, art. 92; KPK 1674 § 1.

⁷⁰ Zob. KPK 1676 § 1.

⁷¹ Zob. KPK 1676 § 2 – 3.

⁷² DC, art. 67 § 1-2; KPK 1448 § 1-2.

⁷³ Zob. DC, art. 68 § 1; KPK 1449 § 1.

czenie z udziału w procesie osoby znajdujące się w takich okolicznościach, z jakich wynika niebezpieczeństwo lub wątpliwość co do ich bezstronności⁷⁴.

Kwestię wyłączenia, przedstawioną przez stronę, należy rozstrzygnąć w trybie sprawy wypadkowej jak najszybciej. Powinna ona być orzeczona dekretem rozstrzygającym, od którego nie ma apelacji⁷⁵. Dekret taki musi być uzasadniony prawnie i faktycznie⁷⁶. Rozstrzygnięcie kwestii musi być poprzedzone wysłuchaniem przez kompetentnego sędziego stron postępowania wypadkowego oraz promotora sprawiedliwości, jeżeli wstępuje w sprawie, i obrońcy węzła, o ile to nie przeciwko nim wniesiono zarzut wyłączenia⁷⁷. Jeżeli zarzut dotyczył sędziego, wszystkie jego czynności dokonane przed zgłoszeniem wniosku o wyłączenie są ważne, natomiast dokonane po zgłoszeniu należy unieważnić, jeżeli strona poprosi o to w ciągu dziesięciu dni od dopuszczenia zarzutu o wyłączenie⁷⁸.

Wniosek o wyłączenie sędziego rozpatruje wikariusz sądowy. Wniosek o wyłączenie wikariusza sądowego rozpatruje biskup nadzorujący sąd. Wniosek o wyłączenie obrońcy węzła, promotora sprawiedliwości lub innego urzędnika sądu rozpatruje przewodniczący trybunału kolegiального. W sytuacji, w której sam biskup jest sędzią, a strona prosi o jego wyłączenie, powinien sam się powstrzymać od sądzienia⁷⁹.

Trybem spraw wypadkowych może zostać rozstrzygnięta kwestia stwierdzenia braku kompetencji przez sędziego kościelnego. Małżonkowie chcący zaskarżyć ważność swego małżeństwa nie mogą tego uczynić w dowolnym sądzie kościelnym. Prawo szczegółowo określa, które trybunały są kompetentne, czyli właściwe do rozpatrzenia danej sprawy. Jeżeli sprawa nie jest zarezerwowana Stolicy Apostolskiej kompetentne są następujące trybunały: trybunał miejsca, w którym zawarto małżeństwo; trybunał miejsca w którym jedna ze stron lub obie strony mają stałe lub tymczasowe zamieszkanie; trybunał miejsca, w którym trzeba będzie zebrać większość dowodów⁸⁰.

Małżonkowie mają więc obowiązek wnieść sprawę do wyżej wymienionych trybunałów, po spełnieniu wszelkich wymienionych tam warunków. Może się jednak zdarzyć sytuacja, w której sprawa zostanie wniesiona do

⁷⁴ J. Krukowski, *Sądy w ogólności*, w: J. Krukowski (red.), *Komentarza do Kodeksu Prawa Kanonicznego, Tom V, Księga VII, Procesy*, Poznań 2007, s. 75.

⁷⁵ W. Kiwior, *Zasady działania sądów*, T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»*, dz. cyt., s. 131; zob. DC, art. 70 § 1; KPK 1451 § 1.

⁷⁶ L. Del Amo, *Zasady działania trybunałów*, w: P. Majer (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, s. 1092.

⁷⁷ W. Kiwior, art. cyt., s. 131.

⁷⁸ DC, art. 70 § 2; KPK 1451 § 2.

⁷⁹ Zob. DC, art. 68 § 2-4; KPK 1449 § 2-4.

⁸⁰ KPK 1672.

trybunału, który nie jest właściwy do rozpatrzenia tej sprawy. Jeżeli pomimo to, sędzia zdecyduje się przyjąć daną sprawę, strony procesowe, obrońca wężła lub promotor sprawiedliwości mogą wnieść potem zarzut w formie sprawy wpadkowej o stwierdzenie absolutnej lub względnej niekompetencji sędziego⁸¹.

Tego rodzaju sprawę wpadkową rozpatruje trybunał kolegialny. Jeżeli trybunał kolegialny orzeknie swoją niekompetencję, wtedy strona uważająca się za pokrzywdzoną wydana decyzją, może wnieść rekurs do sądu apelacyjnego w ciągu dziesięciu dni użytecznych od otrzymania powiadomienia o decyzji kolegium. Gdyby jednak wniesiono zarzut o względną niekompetencję trybunału, a kolegium uznało się za kompetentne, wtedy orzeczenie trybunału nie może być przedmiotem apelacji, ale można wnieść skargę o nieważność tego orzeczenia lub prosić o przywrócenie do stanu poprzedniego, ze względu na przejście sprawy wpadkowej w stan rzeczy osądzonej⁸².

Sędzia, który poznaje swoją bezwzględną niewłaściwość w jakimkolwiek stadium procesu, musi stwierdzić swój brak właściwości⁸³. Wynika to z tego, że rozpatrywanie sprawy przez trybunał bezwzględnie niewłaściwy, powoduje nieusuwalną nieważność wyroku⁸⁴. Obowiązek ten sędzia powinien uwzględnić w każdym stadium procesu. W przypadku, gdy sędzia uzna swoją niekompetencję, powinien rozpatrzyć sprawę wpadkową i wydać dekret wstrzymujący dalszy bieg sprawy⁸⁵.

W trybie spraw wpadkowych może zostać rozstrzygnięta sprawa stwierdzenia zdolności strony o występowania w sądzie oraz wyznaczenia kuratora dla osoby, która tej zdolności nie posiada. Kurator to osoba, która jest wyznaczona przez kompetentny organ władzy sądowniczej w celu zaradzenia niezdolności całkowitej lub częściowej zaistniałej po stronie osoby pełnoletniej lub niezdolności osoby poniżej czternastego roku życia, gdy jej sytuacja prawna nie jest należycie chroniona przez rodziców. Kuratorzy uzupełniają brak zdolności prawnej po stronie osób, które z powodów naturalnych, psychologicznych lub ustawowych są niezdolne do dokonania wyznaczonych im czynności koniecznych do osiągnięcia określonego celu⁸⁶.

W trakcie rozpatrywania sprawy o nieważność małżeństwa mogą zdarzyć się sytuacje, że jedna ze stron nie ma pełnego używania rozumu, przez co ma ograniczoną zdolność prawną. Występowanie stron w procesie jest

⁸¹ W. Kiwior, art. cyt., s. 140; zob. DC, art. 78 § 1; KPK 1460 § 1.

⁸² Tamże, s. 140; zob. DC, art. 78 § 2; KPK 1460 § 2.

⁸³ DC, art. 79; KPK 1461.

⁸⁴ Zob. DC, art. 270, ° 1; KPK 1620 ° 1,

⁸⁵ J. Krukowski, art. cyt., s. 85.

⁸⁶ Tamże, s. 101.

więc uzależnione od posiadania zdolności sądowej, bardzo ściśle związanej ze zdolnością prawną, dzięki której ktoś może być podmiotem praw i obowiązków. Ograniczenia zdolności sądowej mogą wynikać z następujących przyczyn: z braku określonego prawem wieku; z ubezwłasnowolnienia; z nałożonych kar. Występowanie stron w procesie jest uzależnione również od zdolności procesowej, czyli zdolności do czynności prawnych, dzięki której strona może osobiście lub przez osobę upoważnioną, czyli pełnomocnika, adwokata, opiekuna lub kuratora, dokonywać czynności procesowych ze skutkiem prawnym. Ograniczenie zdolności procesowej może wynikać z ubezwłasnowolnienia lub z braku odpowiedniego wieku⁸⁷.

Jeżeli pomimo badania wstępnego⁸⁸, które winno objąć także kwestię zdolności procesowej stron, przewodniczący trybunału uzna zdolność występowania w sądzie strony, a w trakcie procesu okaże się, że strona ta jest pozbawiona pełnego używania rozumu, sędzia może rozpatrzyć sprawę wpadkową o wyznaczenie dla takiej osoby kuratora.

Osoby, które na początku lub w trakcie postępowania sądowego są ograniczone w używaniu rozumu mogą występować w sprawie tylko przez swoich kuratorów, chyba że sędzia, w zależności od stopnia tego ograniczenia, zezwoli im na występowanie w sądzie osobiście⁸⁹. Do zadań przewodniczącego trybunału, należy dopuszczenie lub wyznaczenie kuratora, poprzez wydanie umotywowanego i przechowywanego w aktach dekretu⁹⁰.

W formie spraw wpadkowych mogą być także wnoszone zarzuty o nieważność czynności procesowych. Autor instrukcji *Dignitas connubii* dopuszcza, aby wady mogące spowodować nieważność wyroku, były zgłaszane w każdym stadium lub na każdym stopniu procesu. Mogą być także deklarowane przez sędziego z urzędu⁹¹.

W trakcie postępowania w sądzie może się więc okazać, że pewne czynności procesowe są nieważne, co może doprowadzić do nieusuwalnej lub usuwalnej nieważności wyroku. Strony procesowe mogą więc na każdym etapie i w każdym stopniu procesu wnosić zarzuty o nieważność tych czyn-

⁸⁷ M. Greszata-Telusiewicz, *Kolejność rozpoznawania spraw; terminy i odroczenia sądowe; miejsce sądu; osoby, które dopuszcza się do auli, oraz sposób sporządzania i przechowywania akt; pojęcie stron procesowych (Z rozważań nad kanonicznym procesem zwyczajnym – część V)*, „Człowiek – Rodzina – Prawo” 5 (2013), s. 29.

⁸⁸ Zob. DC, art. 120.

⁸⁹ Por. DC, art. 97 § 2.

⁹⁰ Tamże, art. 99 § 1.

⁹¹ Tamże, art. 77 § 1; KPK 1459 § 1.

ności, a sędzia może stwierdzić to z urzędu⁹². Chodzi o to, aby dalsze sprawowanie jurysdykcji sądowej nie było bezużyteczne⁹³.

W wyżej wymienionych sytuacjach następuje zawieszenie sprawy głównej na czas rozstrzygnięcia wniesionych zarzutów jako spraw wpadkowych. Autor instrukcji ogranicza jednak rozpatrywanie tych spraw do zarzutów koniecznych, których rozstrzygnięcie może rzeczywiście determinować dalsze postępowanie w sprawie głównej. Chodzi o to, aby ograniczyć działania opóźniające rozstrzygnięcie sprawy głównej⁹⁴.

Proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa związany jest z pewnymi kosztami, jakie ponoszą strony. To właśnie strony są zobowiązane, według swoich możliwości, do pokrycia kosztów sądowych⁹⁵. Koszty te to wydatki na właściwe funkcjonowanie danego sądu, honoraria dla adwokatów i biegłych, zapłata za tłumaczenie oraz przepisywanie akt i dokumentów⁹⁶. W trakcie procesu mogą wyniknąć kwestie związane z pokryciem kosztów lub z udzieleniem stronie bezpłatnej pomocy prawnej. Sprawy te również mogą być rozstrzygane trybem spraw wpadkowych.

Jeżeli strona pragnie otrzymać zezwolenie z opłat sądowych, zmniejszenie tych opłat lub nawet bezpłatną pomoc, powinna przedstawić wikariuszowi sądowemu lub przewodniczącemu trybunału kolegialnego pisemną prośbę do której powinny być dołączone dowody lub dokumenty mogące ukazać stan ekonomiczny strony proszącej. Wikariusz sądowy lub przewodniczący trybunału, zanim podejmie decyzję może prosić o opinię promotora sprawiedliwości i obrońcę węzła, przekazując im prośbę oraz dokumentację. Szczegółowe przepisy w tej kwestii powinien wydać biskup diecezjalny⁹⁷.

Rozstrzygnięcie tych kwestii, rozstrzygnięcie sprawy całkowitego lub częściowego zwolnienia z kosztów sądowych, a także przyznanie bezpłatnej pomocy prawnej, jeżeli została wniesiona taka prośba, powinno mieć miejsce przed ustaleniem formuły wątpliwości. Z uzasadnionych racji sprawy tego typu mogą być rozstrzygnięte jako sprawy wpadkowe także w innym stadium procesu, jeżeli zostały wniesione przez stronę⁹⁸.

⁹² W. Kiwior, art. cyt., s. 138-139.

⁹³ J. Krukowski, art. cyt., s. 83.

⁹⁴ W. Kiwior, art. cyt., s. 139.

⁹⁵ DC, art. 302.

⁹⁶ M. Greszata, *Wydatki sądowe oraz bezpłatna pomoc*, w: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»*, dz. cyt., s. 403.

⁹⁷ DC, art. 306.

⁹⁸ W. Kiwior, art. cyt., s. 141-142.

W trybie spraw wypadkowych może być rozstrzygnięta również sprawa przyjęcia lub odrzucenia środka dowodowego. Dowodzenie stanowi centralną część procesu. Bez środków dowodowych nie można prowadzić sporu. Ze zgromadzonych dowodów sędzia czerpie argumenty konieczne do osiągnięcia pewności moralnej, niezbędnej do wydania rozstrzygnięcia⁹⁹. Obowiązek dowodzenia spoczywa na tym, który coś twierdzi¹⁰⁰, a więc na stronie powodowej, która chce przekonać sędziego do swoich argumentów. Jednak to sędzia kieruje całym procesem dowodzenia, odpowiada za jego sprawny i efektywny przebieg. To również sędzia decyduje o tym, czy dowody przedstawione przez stronę powinny być dopuszczone. Strony mogą jedynie wnioskować o dopuszczenie dowodu, ale ostateczną decyzję podejmuje sędzia¹⁰¹. Ma on prawo ograniczyć zbyt wielką liczbę świadków i innych dowodów, ma również prawo nie dopuścić dowodów przedstawionych w celu przedłużenia procesu¹⁰². Strona może jednak nalegać, aby sędzia dopuścił dowód wcześniej odrzucony. Jeżeli strona domaga się, aby dowód odrzucony został dopuszczony, kwestię tę rozwiązuje kolegium jak najszybciej¹⁰³. Kwestia dopuszczenia odrzuconego dowodu może więc być rozstrzygana jako sprawa wypadkowa. Kolegium ma obowiązek rozpatrzyć sprawę jak najszybciej, co sugeruje, że od decyzji kolegium nie ma już odwołania. Rozstrzygnięcie to jest więc niezaskarżalne¹⁰⁴. Sędzia może jednak także dla słusznej przyczyny, po wysłuchaniu stron, zmienić swój pierwszy dekret odrzucający zgłoszony dowód, i dopuścić go w procesie¹⁰⁵.

Może nastąpić również sytuacja, w której to strona będzie prosiła sędziego o wykluczenie jakiegoś świadka zgłoszonego przez drugą stronę. Strona może prosić o wykluczenie świadka, jeżeli została przedstawiona słuszna przyczyna wykluczenia przed jego przesłuchaniem¹⁰⁶. Wniosek o wyłączenie świadka sędzia rozpatruje jako sprawę wypadkową. Przyczyna ewentualnego wykluczenia może być negatywne nastawienie świadka do strony, brak obiektywizmu wynikający z emocjonalnego zaangażowania w proces, starszy wiek, choroba, itp. Podane przyczyny wykluczenia analizuje sędzia i to on podejmuje decyzje o wykluczeniu świadka¹⁰⁷. Z tych samych motywów co w przypadku świadka, strona może prosić o wyklucze-

⁹⁹ R. Sztymchmiller, *Proces*, art. cyt., s. 172.

¹⁰⁰ DC, art. 156 § 1; KPK 1526 § 1.

¹⁰¹ R. Sztymchmiller, art. cyt., s. 179.

¹⁰² DC, art. 157 § 3; por. KPK 1553.

¹⁰³ DC, art. 158 § 1; KPK 1527 § 2.

¹⁰⁴ Zob. KPK 1629 ° 5.

¹⁰⁵ R. Sztymchmiller, art. cyt., s. 179.

¹⁰⁶ DC, art. 200; KPK 1555.

¹⁰⁷ T. Rozkrut, *Dowody*, w: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»*, dz. cyt., s. 275.

nie biegłego¹⁰⁸. Ewentualna prośba o wykluczenie biegłego musi być jednak należycie uzasadniona¹⁰⁹.

Kolejną sprawą możliwą do rozstrzygnięcia jako wadkowa, jest poprawienie błędu w wyroku. W sytuacji, gdy do tekstu wyroku zakradł się błąd materialny przy przepisywaniu części rozstrzygającej lub w przytaczaniu faktów czy żądań stron, lub została pominięta data i miejsce wydania wyroku, albo podpisy sędziów i notariusza, to wyrok ma być poprawiony lub uzupełniony dekretem na końcu wyroku przez trybunał, który wydał wyrok. Poprawienie wyroku może dokonać się z urzędu lub na wniosek strony, zawsze jednak po wysłuchaniu obrońcy wężła oraz strony¹¹⁰. Jeżeli jednak strona lub obrońca wężła małżeńskiego wyrażają sprzeciw, to sprawa ma być rozstrzygnięta jako wadkowa dekretem¹¹¹. Wydany uzupełniająco dekret poprawiający powinien być integralnie połączony z wyrokiem¹¹².

Jako sprawa wadkowa może być również rozstrzygane wyjaśnienie zarzutu wcześniejszego rozstrzygnięcia sprawy lub rozpatrywania jej w innym trybunale. Niewłaściwość bezwzględna sędziego powoduje nieważność nieusuwalną wydanego przez niego wyroku. Sędzia jest bezwzględnie niewłaściwy w sytuacjach określonych przez prawo: gdy sprawa jest zerwowana Biskupowi Rzymu lub Rocie Rzymskiej¹¹³, gdy sprawa zgodnie z przepisami toczy się w innym sądzie¹¹⁴, oraz gdy nie przestrzega się kompetencji dotyczącej stopnia sądenia lub przedmiotu sądenia¹¹⁵.

Gdy więc sprawa toczy się już w innym trybunale, wszystkie pozostałe trybunały tracą kompetencję do tej sprawy. Ta sama sprawa, czyli dotycząca tych samych stron, tego samego małżeństwa i tego samego tytułu, nie może być więc prowadzona równolegle w kilku sądach¹¹⁶. Jeżeli więc dwa lub więcej sądów jest równie właściwych, to z racji wyprzedzenia, ten ma prawo rozpatrywać sprawę, który pierwszy zgodnie z prawem wezwał stronę pozwaną¹¹⁷. Także wtedy, gdy małżeństwo jest zaskarżane z różnych tytułów

¹⁰⁸ DC, art. 206; KPK 1576.

¹⁰⁹ T. Rozkrut, *Dowody*, s. 282.

¹¹⁰ DC, art. 260 § 1; KPK 1616 § 1.

¹¹¹ DC, art. 260 § 2; KPK 1616 § 2.

¹¹² W. Wenz, art. cyt., s. 349.

¹¹³ Zob. KPK 1405 § 1-3.

¹¹⁴ DC, art. 9 § 1 ° 1; KPK 1512 ° 2.

¹¹⁵ DC, art. 9 § 1 ° 2; KPK 1440.

¹¹⁶ R. Szttychmiller, *Właściwość sądu*, w: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»*, dz. cyt., s. 37-38.

¹¹⁷ DC, art. 18; KPK 1415.

nieważności, to z racji łączności tytuły te powinny być rozstrzygane przez ten sam sąd i w tym samym procesie¹¹⁸.

Mogą się jednak zdarzyć sytuacje, że strona powodowa lub strona pozwana nie ujawnią tego, że dana sprawa jest lub była rozpatrywana przez inny trybunał, licząc na osiągnięcie korzystnego wyroku w którymś z trybunałów. Niskie opłaty sądowe za sprawy o nieważność małżeństwa mogą spowodować, że strona może ulec pokusie złożenia sprawy w kilku sądach¹¹⁹. Jeżeli w trakcie procesu sytuacja tego typu wyszłaby na jaw, należy rozpatrzyć ją trybem sprawy wпадkowej, zawieszając bieg procesu głównego, gdyż prawdopodobne jest wtedy, że jeden z prowadzących sprawę trybunałów jest bezwzględnie niewłaściwy, co spowoduje wydanie wyroku dotkniętego wadą nieważności nieusuwalnej¹²⁰.

Podobna sytuacja może mieć miejsce, gdy ta sama sprawa została już rozstrzygnięta przez trybunał pierwszej instancji. Niekompetencja sędziego jest bezwzględna z racji stopnia sądenia także wtedy, gdy ta sama sprawa, po wydaniu wyroku pierwszej instancji, jest ponownie rozpatrywana w tej samej instancji, chyba że wydany wyrok został uznany za nieważny¹²¹. Jeżeli tego typu zarzut zostanie wniesiony w trakcie procesu, ma miejsce sprawa wпадkowa, której celem jest rozstrzygnięcie tego zarzutu. Gdyby nie została rozstrzygnięta, wydany wyrok będzie nieważny.

Sprawy wпадkowe mogą również dotyczyć stwierdzenia faktu życia lub śmierci strony, najczęściej pozwanej, i to zarówno w fazie przyjmowania sprawy do procesu, jaki i wobec kwestii, czy sprawę należy dalej prowadzić¹²². W sytuacji więc, gdy w trakcie procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa, umiera jeden z małżonków, to wyłania się potrzeba stwierdzenia jego śmierci i zdecydowania, co dalej z procesem. Sprawa ta może być rozstrzygana jako wпадkowa, gdyż proces główny musi ulec zawieszeniu, aż do czasu rozstrzygnięcia kwestii wпадkowej. W sytuacji śmierci jednego z małżonków w trakcie procesu dalsze postępowanie w sprawie jest uzależnione od etapu, na jakim znajduje się postępowanie sądowe¹²³. Jeżeli śmierć jednego z małżonków nastąpiła przed zamknięciem postępowania dowodowego, to instancja zostaje zawieszona, dopóki drugi małżonek lub ktoś inny, kto jest zainteresowany, nie podejmie sporu. W tym przypadku

¹¹⁸ DC, art. 15; KPK 1414.

¹¹⁹ R. Sztymchmiller, art. cyt., s. 53.

¹²⁰ Zob. DC, art. 270 ° 1; KPK 1620 ° 1.

¹²¹ DC, art. 9 § 2.

¹²² R. Sztymchmiller, *Rozstrzyganie*, art. cyt., s. 549.

¹²³ W. Kiwior, *Strony...*, s. 155.

trzeba przedstawić interes prawny¹²⁴. Zawieszenie to może być trwałe, jeżeli nikt nie podejmie żadnych działań. Aby jednak podjąć działanie, konieczne jest przedstawienie racji uzasadniających, iż sprawę należy doprowadzić do ostatecznego wyroku¹²⁵. Osobami uprawnionymi do kontynuowania procesu są jedynie wspomniane w normie małżonek lub promotor sprawiedliwości, gdyż są to jedyne osoby, które mogą być zainteresowane i są uprawnione do prowadzenia takiego procesu¹²⁶. Jeżeli śmierć jednego z małżonków w trakcie procesu nastąpiła po zamknięciu postępowania dowodowego, sędzia powinien dalej prowadzić sprawę, wzywając pełnomocnika, gdy występował w sprawie, a jeśli nie, to spadkobiercę lub następcę zmarłego¹²⁷.

Autor instrukcji *Dignitas connubii* stwierdza, że przy rozpatrywaniu sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu przeszkody wężła, może zrodzić się wątpliwość, czy w ogóle zaistniał poprzedni węzeł¹²⁸. Konieczne jest więc ustalenie prawdy o jego istnieniu, bądź nieistnieniu, ponieważ gdyby poprzedni węzeł nie istniał, nie byłoby przeszkody wężła przy zawieraniu kolejnego małżeństwa. W sytuacji pojawiających się wątpliwości, należy zawiesić bieg sprawy głównej, aby rozstrzygnąć sprawę wpadkową wyjaśniającą daną kwestię¹²⁹.

Zakończenie

Oczywiście nie są to jedyne sprawy, które mogą być rozpatrywane trybem spraw wpadkowych. Każda bowiem sprawa poboczna, która wyłania się w trakcie procesu i musi być rozstrzygnięta przed sprawą główną, może być rozstrzygana trybem spraw wpadkowych. Życie jest bowiem bogatsze niż normy prawne. Prawodawca zostawił więc pracownikom kościelnego wymiaru sprawiedliwości ogólne narzędzie do rozstrzygnięcia wszelkich pojawiających się w trakcie procesu problemów.

Summary

Resolve of incidental cases in canonical proces of nullity of marriage

In the will of Christ a marriage of baptized is a sacrament. It is therefore subject to special protection of canon law. The Church is guarding the

¹²⁴ DC, art. 143 ° 1; KPK 1518 ° 1.

¹²⁵ H. Stawniak, *Zakończenie instancji*, w: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»*, dz. cyt., s. 216.

¹²⁶ R. Szytchmiller, *Proces*, art. cyt., s. 165; zob. także DC, art. 92; KPK 1674.

¹²⁷ DC, art. 143 ° 2; KPK 1518 ° 2.

¹²⁸ DC, art. 145 § 2.

¹²⁹ H. Stawniak, art. cyt., s. 219.

institution of marriage which is inseparable from the will of God. One of the way of this protection are the norms for the conduct the cases of nullity of marriage. This process does not exist to declare nullity of marriage but to reach the objective truth about a particular marriage, and therefore to declare whether the marriage was ever concluded in a valid way.

The subject of the article is about the incidental cases that may occur in the process of nullity of marriage. Incidental cases are some of the issues that are not considered as the main issue but they appear during the process and require clarification so that the main issue can continue. Incidental cases are not one of the most important elements of the marriage nullity process. However, they are helpful for the ultimate clarification of the truth about a given marriage.

The lawmaker presents two situations that can be resolved in canonical processes as incidental cases. Namely, the absence of the litigant and the intervention of a third person in case. There may also be other incidental cases in the process of nullity of marriage. These are, among others, the following situations: the exclusion of a judge or other church officials from the case, a finding of a judge's inability to settle a case, the determination of the party's ability to appear in court and the appointment of a curator, acceptance or exclusion the evidence, correcting the error in the judgment, the death declaration of one of the parties, and the question of existence of the bond of marriage. These are not the only things that can be resolved by the mode of incidental cases but only the most possible to occur and indicated by the canonists.

Bibliografia

Del Amo, L. (2011). *Zasady działania trybunałów*. W: P. Majer (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz* (1088 – 1111). Kraków.

Dzięga, A. (2007). *Sprawy wpadkowe*. W: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»* (297 – 306). Sandomierz.

Greszata – Telusiewicz, M. (2013). *Kolejność rozpoznawania spraw; terminy i odroczenia sądowe; miejsce sądu; osoby, które dopuszcza się do auli, oraz sposób sporządzania i przechowywania akt; pojęcie stron procesowych (Z rozważań nad kanonicznym procesem zwyczajnym – część V)*. *Człowiek – Rodzina – Prawo* 5, 25 – 29. Lublin.

Greszata – Telusiewicz, M. (2009). *Zasada niepodważalności dekretów i wyroków przedstanowczych w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*. *Studia Prawnicze KUL* 4 (40), 53 – 64. Lublin.

- Greszata, M. (2008). *Iudicium cum principiis. Kodeksowa weryfikacja wybranych zasad procesowych w kanonicznych sprawach o nieważność małżeństwa*, Lublin.
- Greszata, M. (2007). Wydatki sądowe oraz bezpłatna pomoc. W: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»* (403 – 411). Sandomierz.
- Kiwior, W. (2007). Strony procesowe. W: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»* (153 – 177). Sandomierz.
- Kiwior, W. (2007). Zasady działania sądów. W: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»* (123 – 151). Sandomierz.
- Krukowski, J. (2007) *Sądy w ogólności*. W: J. Krukowski (red.), *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, Tom V, Księga VII, Procesy* (12 – 122). Poznań.
- Madero, L. (2011). Sprawy wpadkowe. W: P. Majer (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz* (1191 – 1198). Kraków.
- Majer, P. (2002). Niestawiennictwo strony pozwanej w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa. *Ius Matrimoniale* 7 (13), 167 – 190. Warszawa.
- Pokorski, K. O. (2013). Pars absens w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa. Analiza norm kodeksowych i Instrukcji «*Dignitas connubii*». *Roczniki Nauk Prawnych* 23 (2013) nr 3, 131 – 144. Lublin.
- Rozkrut, T. (2007). Dowody. W: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»* (229 – 295). Sandomierz.
- Stawniak, H. (2007). Wprowadzenie sprawy. W: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»* (178 – 214). Sandomierz.
- Stawniak, H. (2007). Zakończenie instancji. W: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»* (214 – 228). Sandomierz.
- Sztychmiller, R. (2007). Proces sporny. W: J. Krukowski (red.), *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, Tom V, Księga VII, Procesy* (123 – 315). Poznań.
- Sztychmiller, R. (2004). Rozstrzygnięcie spraw wpadkowych. W: J. Wroceński, B. Szewczul, A. Orczykowski (red.), *Semel Deo dedicatum non est ad usum Humano ultersius transeferendum. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. dr hab. Julianowi Kałowskiemu MIC z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin* (535 – 550). Warszawa.
- Sztychmiller, R. (2007). Właściwość sądu. W: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»* (35 – 55). Sandomierz.
- Wenz, W. (2007). Decyzja sędziego. W: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»* (325 – 351). Sandomierz.